



**ΕΘΝΙΚΟ ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ
ΑΨΛΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ
ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ**

ΔΕΛΤΙΟ ΣΤΟΙΧΕΙΟΥ ΑΨΛΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ

1. Σύντομη παρουσίαση του στοιχείου Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς

α. Με ποιο όνομα αναγνωρίζεται το στοιχείο από τους φορείς του:

Η τέχνη της παραδοσιακής ιστιοπλοΐας με λατίνι

β. Άλλη/-ες ονομασία/ες:

τρίγωνο ιστίο

γ. Σύντομη Περιγραφή (έως 100 λέξεις):

Το λατίνι είναι ένα τριγωνικό πανί (ιστίο) που έχει χρησιμοποιηθεί, με παραλλαγές, σε αλιευτικά, σπογγαλιευτικά και μεταφορικά σκάφη στη Μεσόγειο και σε άλλες περιοχές. Πριν από τα μέσα του 19ου αιώνα ήταν επίσης διαδεδομένη η χρήση του σε καταδρομικά, πειρατικά και πολεμικά σκάφη. Απεικονίζεται σε πολλές παραστάσεις της βυζαντινής εποχής και σε λιγότερες από την ύστερη αρχαιότητα στη Μεσόγειο. Σήμερα χρησιμοποιείται για αναψυχή σε βάρκες και καΐκια, όπως επίσης και στον ναυτοπροσκοπισμό σε όλο το Αιγαίο και το Ιόνιο.

δ. Πεδίο Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς

- ☐ προφορικές παραδόσεις και εκφράσεις (π.χ. μύθος, παραμύθι, διήγηση κ.ά.)
- ☐ επιτελεστικές τέχνες (π.χ. λαϊκό θέατρο, μουσική, χορός κ.ά.)
- ☐ κοινωνικές πρακτικές-τελετουργίες-εορταστικές εκδηλώσεις (π.χ. πανηγύρια, δρώμενα, γιορτές, φεστιβάλ κ.ά.)
- ☒ γνώσεις και πρακτικές που αφορούν τη φύση και το σύμπαν (π.χ. πρακτικές για τη διαχείριση των φυσικών πόρων, όπως το νερό κ.ά.)
- ☒ τεχνογνωσία που συνδέεται με την παραδοσιακή χειροτεχνία (π.χ. παραδοσιακές τέχνες και επαγγέλματα, όπως η αγγειοπλαστική κ.ά.)
- ☐ άλλο (π.χ. ένα παραδοσιακό παιχνίδι)

ε. Περιοχή όπου απαντάται το στοιχείο (έως 100 λέξεις):

Σε όλη την Ελλάδα. (βλ. χάρτη πεδίο 10. Συμπληρωματικά Τεκμήρια) με εντοπισμό καϊκιών και βαρκών με λατίνια.

στ. Λέξεις-κλειδιά (έως 30 λέξεις):

Αϊτάντης, άλμπουρο, αντένα, απλή, αρμαδούρος, αρματώνω, γραντί, ιστίο, ιστοράφτης, ιστοφορία, ιστοφόρο, καϊκι, κατάρτι, λατίνι, μαντάρι, μισολάτινο, μπάνιο, μούδα, πανί, σακολέβα, σκότα, τριγωνικό πανί, τρότσα, παραδοσιακή ιστοπλοΐα, ξάρτια, ξυλοναυπηγική, παραδοσιακή ναυπηγική, τσαμαντάλια, ψάθα.

2. Ταυτότητα του φορέα του στοιχείου Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς

α. Ποιος/-οι είναι φορέας/-είς του στοιχείου; (έως 200 λέξεις)

Φορείς του στοιχείου στην Ελλάδα είναι ιδιοκτήτες βαρκών και καϊκιών με λατίνι, ιστοράφτες (επαγγελματίες ή ερασιτέχνες), αρμαδούροι (τεχνίτες που κατασκευάζουν την εξάρτιση του σκάφους) ή και άλλοι θεσμικοί ή συλλογικοί φορείς.

Στην περίπτωση των ιδιοκτητών κύριος σκοπός στην άσκηση του στοιχείου είναι η αναψυχή. Από τους επαγγελματίες ιστοράφτες που έχουν κατασκευάσει λατίνια αναφέρονται ενδεικτικά οι: Ευάγγελος Ζούμπας (Πειραιάς), Κων/νος Καφετζιδάκης (Αθήνα), Ιωάννης Κακίσης (Ανατολική Αττική). Υπάρχουν επίσης και ερασιτέχνες ιστοράφτες, όπως ο ξυλοναυπηγός Χρήστος Αναστόπουλος στο Μαρκόπουλο και ο Βασίλης Ντριάνκος από το 3ο σύστημα Ναυτοπροσκόπων Παύλου Μελά στη Θεσσαλονίκη. Στους επαγγελματίες αρμαδούρους συμπεριλαμβάνονται όσοι έχουν αρματώσει σκάφη με λατίνια.

Από τους θεσμικούς/συλλογικούς φορείς αναφέρονται:

(α) Το Μουσείο Ναυπηγικών και Ναυτικών Τεχνών του Αιγαίου (ΜΝΝΤΑ), του Δήμου Ανατολικής Σάμου, όπου φυλάσσονται τέσσερα σκάφη με λατίνια (υδραϊκό βαρκαλά, κωπήλατη τράτα, περαματάκι και τσερνικοπέραμα),

(β) Ο Σύλλογος Φίλων του ΜΝΝΤΑ, που υποστηρίζει το Μουσείο και μεταξύ των μελών του υπάρχουν ιδιοκτήτες βαρκών με λατίνια.

(γ) Το σώμα και τα συστήματα Ναυτοπροσκόπων, που διαθέτουν φαλαινίδες με λατίνια και προάγουν την εξοικείωση παιδιών και εφήβων με την τέχνη της ναυσιπλοΐας με λατίνι.

(δ) Η ψηφιακή κοινότητα στο Facebook “Καϊκια και βάρκες με λατίνι”:

<https://www.facebook.com/groups/1581935352738931/>

β. Στοιχεία Επικοινωνίας

Όνομα Φορέα: **Σύλλογος Φίλων Μουσείου Ναυπηγικών και Ναυτικών Τεχνών του Αιγαίου**

Διεύθυνση: Ηραίο, Σάμος

ΤΚ: 83103

Τηλ. 6974-769-225 και 6945-450-418

e-mail: friends.mnnta@gmail.com

FB: [Σύλλογος Φίλων Μουσείου Ναυπηγικών και Ναυτικών Τεχνών του Αιγαίου](#)

url/ website: <https://woodenboats.gr/>

Όνομα Φορέα: **Σώμα Ελλήνων Προσκόπων**

Διεύθυνση: Πτολεμαίων 1, Αθήνα

ΤΚ: 11635

Τηλ. 210-7290046, 210-7236561

e-mail: hello@sep.org.gr

γ. Περαιτέρω πληροφορίες για το στοιχείο:

Αρμόδια πρόσωπα

Όνομα: **Γιώργος Τζαβάρας**

Ιδιότητα: Αρχιτέκτονας, μέλος του Συλλόγου Φίλων ΜΝΝΤΑ

e-mail: geortzavaras@gmail.com

Όνομα: **Ηλίας Λαδάς**

Ιδιότητα: Μέλος Σώματος Ελλήνων Προσκόπων, Υποναύαρχος ΠΝ ε.α.

e-mail: ejladas@gmail.com

3. Αναλυτική περιγραφή του στοιχείου Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς, όπως απαντάται σήμερα (από 500 έως 1.000 λέξεις)

Εισαγωγή¹

Το λατίνι είναι ένα παραδοσιακό πανί με το οποίο αρματώνονται βάρκες και καϊκία στην Ελλάδα και σε άλλες χώρες. Έχει κατά βάση τριγωνικό σχήμα και αναρτάται από τη μεγάλη του πλευρά πάνω σε μία αντένα που διασταυρώνεται υπό γωνία με το κατάρτι. Υπάρχουν παραλλαγές του λατινιού από τις οποίες τρεις είναι πιο γνωστές ως προς το σχήμα του και δύο ως προς τον τρόπο ανάρτησης από την αντένα.

Ως προς το σχήμα, το λατίνι στην απλούστερη μορφή του είναι ένα οξυγώνιο τρίγωνο και το μεγαλύτερο μέρος του βρίσκεται πίσω από το κατάρτι. Η επάνω πλευρά του λατινιού που εφάπτεται στην αντένα ονομάζεται και αυτή αντένα ή *γραντί*. Η πρυμναία ονομάζεται *αετός* ή *φύλλο*, ενώ η κάτω πλευρά ονομάζεται *ποδιά* ή *σκοτάμι* ή *πόδωμα*. Η δεύτερη παραλλαγή έχει κομμένη τη μπροστά γωνία, σχηματίζοντας ένα τραπέζιο με μία μικρή πλευρά προς την πλώρη που ονομάζεται *ποδίσκος* ή *μπάνιο* ή *ποδάρι*. Η τρίτη παραλλαγή ονομάζεται *μισολάτινο*, έχει επίσης σχήμα τραπέζιο με «κομμένο» όλο το τμήμα μπροστά από το κατάρτι. Η πλωριά πλευρά του μισολάτινου είναι μόνιμα δεμένη πάνω στο κατάρτι και ονομάζεται *καταρτάς*.

Ως προς την ανάρτησή του, η πρώτη παραλλαγή είναι όταν το λατίνι δένεται πάνω στην αντένα με σχοινί περασμένο μέσα από πορτούζια που βρίσκονται κατά μήκος της επάνω πλευράς του. Όταν το μαζεύουν προσωρινά, το κατεβάζουν μαζί με την αντένα και το δένουν σφιχτά πάνω της με ένα άλλο σχοινί. Στη δεύτερη παραλλαγή το τμήμα του πανιού που βρίσκεται πίσω από το κατάρτι αναρτάται με μεταλλικούς μετακινούμενους κρίκους (χαλκάδες) από την αντένα και ανοίγει σαν κουρτίνα πάνω της με το τράβηγμα ενός σχοινιού (μαντάρι του πανιού). Για να το μαζέψουν, λασκάρουν το σχοινί και σουρώνουν το πανί στην πλωριά του άκρη.

Η κατασκευή

Το λατίνι κατασκευάζεται από φύλλα πανιού, τα οποία συνήθως ράβονται παράλληλα με τον αετό. Παλαιότερα είχαν πλάτος 30 – 70 εκ. και ήταν από βαμβάκι ή σπάνια από λινό, ενώ σήμερα είναι συνήθως από συνθετικό ύφασμα σε διάφορα

¹ Για την ερμηνεία των τεχνικών όρων βλ. Γλωσσάρι στην ενότητα 10. Συμπληρωματικά Τεκμήρια

πλάτη. Τα φύλλα ράβονται μεταξύ τους, αφού πρώτα μετρηθούν, κοπούν και τοποθετηθούν σε ένα οριζόντιο δάπεδο πάνω στο οποίο έχει σημαδευτεί το σχήμα του πανιού. Μεταξύ των φύλλων υπάρχει ραφή με διπλά γαζιά και αλληλοεπικάλυψη μερικών εκατοστών. Συνήθως στα γαζιά μαζεύεται λιγότερο ύφασμα προς το μέσον του πανιού και περισσότερο στα άκρα, ώστε να διαμορφώνονται τα *ψάρια* ή *πίνες* που αφήνουν περισσότερη επιφάνεια στο κέντρο για να φουσκώνει το πανί. Ακόμη, το λατίνι κόβεται με ελαφριές καμπυλότητες, τα *στρογγύλια*, στο σκοτάμι και στην αντένα που διευκολύνουν τη λειτουργία του πανιού.

Περιμετρικά γίνονται ενισχύσεις με ράψιμο επιπλέον τμημάτων πανιού και με σχοινί, που ονομάζεται *γραντί* και συνήθως διατρέχει την περίμετρο του πανιού. Το γραντί σχηματίζει θηλιές στις γωνίες του πανιού, από τις οποίες δένονται τα σχοινιά της ανάρτησης και του χειρισμού του.

Το λατίνι συχνά διαθέτει *μούδες* για τη μείωση της επιφάνειάς του σε περίπτωση ισχυρού ανέμου. Οι μούδες, που είναι ευθείες σειρές από σχοινάκια (*τσαμαντάλια*) προσδεμένα πάνω στο πανί, μπορούν να είναι περίπου παράλληλες με την πλευρά της αντένας ή του σκοταμιού.

Ιστία και εξαρτισμός

Το κατάρτι ή άλμπουρο του λατινιού τοποθετείται συνήθως στο $\frac{1}{3}$ του μήκους του σκάφους, μετρώντας από την πλώρη. Έχει ύψος από το κατάστρωμα μέχρι το σημείο όπου δένονται τα ξάρτια, ίσο με το διπλάσιο του φάρδους του σκάφους². Στερεώνεται στη βάση του σε ειδική υποδοχή πάνω στο σωτρόπι του σκάφους, τη *σκάτζα* ή *υποπτερνίδα*, και περνάει μέσα από ενισχυμένη τρύπα στο κατάστρωμα, την *ιστοπέδη*. Το πάνω άκρο του άλμπουρου, αν δεν είναι αυτοφερόμενο, συγκρατείται στη θέση του με τα ξάρτια.

Η αντένα του λατινιού έχει μήκος περίπου ίσο με $\frac{7}{6}$ του μήκους του σκάφους³. Αναρτάται με τη βοήθεια ενός σχοινού που στα μικρά σκάφη περνά μέσα από μία οπή στο κατάρτι, στην οποία μπορεί να υπάρχει *ράουλο* που διευκολύνει την κίνηση του σχοινού. Στα μεγαλύτερα καΐκια αναρτάται με *παλάγκο* (πολύσπαστο), που είναι σταθερά συνδεδεμένο στο πάνω μέρος του καταρτιού. Το πρυμναίο τμήμα της αντένας αναρτάται από το κατάρτι, συνήθως με ένα επιπλέον σχοινί, τον *αϊτάντη*. Επίσης, το ίδιο τμήμα της αντένας συγκρατείται στα πλάγια και προς τα κάτω με δύο ακόμη σχοινιά, που συχνά είναι παλάγκα (πολύσπαστα), δένονται στο παραπέτο και ονομάζονται *απλές* ή *σούστες* ή *κερούχοι*.

Η πλεύση

Το λατίνι είναι κατά κοινή ομολογία ένα εύκολο στο χειρισμό του πανί, ιδιαίτερα όταν ο άνεμος έχει μία σχετική σταθερότητα ως προς την ένταση και την

² Κοτσοβίλλης 1919:116.

³ Κοτσοβίλλης 1919:116.

κατεύθυνση. Μπορεί να ταξιδέψει το σκάφος τόσο σε ουριοδρομία και πλαγιοδρομία, όσο και σε πλεύση όρτσα, με σημαντική εγγύτητα προς τον άνεμο.

Ο χειρισμός του πανιού γίνεται κυρίως με τη *σκότα*, ένα σχοινί δεμένο στην πρυμνιά κάτω γωνία του πανιού, με το οποίο ρυθμίζεται συνεχώς η θέση του ως προς την κατεύθυνση του ανέμου. Επίσης, δύο ακόμη σχοινιά για τον χειρισμό και τη θέση του πανιού και της αντένας είναι το *μπάνιο*, όταν το λατίνι είναι τριγωνικό, και το *πόδι*, όταν το πανί στην πλώρη έχει ποδίσκο (είναι τραπέζιο με την πρωραία πλευρά αρκετά μικρή). Με τον ποδίσκο ή και το μπάνιο, που μπορεί να είναι απλό σχοινί ή παλάγκο, ρυθμίζεται η θέση του πλωριού άκρου του πανιού. Με τον αϊτάντη σταθεροποιείται η γωνία του πάνω μέρους της αντένας και από τις απλές χρησιμοποιείται αυτή που βρίσκεται προς την πλευρά του ανέμου για να κρατά κόντρα την αντένα, όταν ο άνεμος είναι ισχυρός. Στα μεγάλα λατίνια υπάρχει μία θηλιά που κρατά κοντά στο κατάρτι την αντένα, μπορεί να είναι ρυθμιζόμενη και ονομάζεται *ντρότσα*.

Ένα ιδιαίτερο χαρακτηριστικό του λατινιού είναι η ιδιότητά του να αδειάζει εύκολα τον αέρα, όταν οι ριπές του ανέμου είναι έντονες και επικίνδυνες να ανατρέψουν το σκάφος. Επίσης, το λατίνι συχνά χρησιμοποιείται σε συνδυασμό με άλλα πανιά. Βασική προσθήκη στην ιστιοφορία με λατίνι είναι η χρήση του φλόκου που βελτιώνει την πλεύση, αυξάνοντας την ταχύτητα του σκάφους, δίνοντας μεγαλύτερη δυνατότητα για ορτσάρισμα και διευκολύνοντας τη αναστροφή του ως προς τον άνεμο (τακ).

Μπορεί επίσης να φέρει και δεύτερο τριγωνικό πανί μπροστά από το κατάρτι και πίσω από τον φλόκο. Το πανί αυτό με την ονομασία *τουρκετίνα* αυξάνει την ταχύτητα και βελτιώνει ακόμη περισσότερο την πλεύση. Σε ό,τι αφορά παλαιότερες περιόδους, αναφέρονται και άλλα επιπλέον βοηθητικά πανιά, τα οποία ωστόσο δεν χρησιμοποιούνται πλέον.

4. Χώρος, εγκαταστάσεις και εξοπλισμός που συνδέονται με την επιτέλεση/ άσκηση του στοιχείου Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς

Το λατίνι, όπως και τα υπόλοιπα πανιά, παραδοσιακά και σύγχρονα, κατασκευάζεται σε ειδικά εργαστήρια, τα ιστιοραφεία. Πρόκειται συνήθως για στεγασμένους χώρους με μεγάλη επιφάνεια, ώστε να μπορούν να σημαδεύονται και να κόβονται τα πανιά σε ειδικά διαμορφωμένο οριζόντιο δάπεδο. Βασικά εργαλεία αποτελούν οι ειδικές ραπτομηχανές για το ράψιμο του πανιού αλλά και εργαλεία χειρός για εξειδικευμένες εργασίες, όπως είναι το ράψιμο του *γραντιού* και το φτιάξιμο θηλιών με το γραντί, καθώς και *πορτουζιών*.

Οι εργασίες του αρματώματος των βαρκών και των καϊκιών γίνονται συνήθως στο λιμάνι και στο καρνάγιο ή τον ταρσανά, που αποτελεί και το χώρο κατασκευής των ξύλινων σκαφών. Στους χώρους αυτούς κατασκευάζονται τα κατάρτια και οι αντένες, οι οποίες στη συνέχεια τοποθετούνται πάνω στο σκαρί για να ξεκινήσει ο

εξαρτισμός του. Το αρμάτωμα των μεγάλων καϊκιών με λατίνια γινόταν παλαιότερα από ειδικούς επαγγελματίες, τους αρμαδούρους.

Το Μουσείο Ναυπηγικών και Ναυτικών Τεχνών Αιγαίου έχει εκτεταμένη συλλογή με εργαλεία και εξοπλισμό ιστοράφτη (ραφίδες, θήκη για ραφίδες, δερμάτινοι βαρδαμάδες ιστοράφτη, άγκιστρα για τεζάρισμα πανιού, τρίπτης, ξύλινες και μεταλλικές καβίλιες, σουβλί, ξύλινο σφυρί ή τυπάς, κ.α.) και αρμαδούρου (ματσόλα πατερναρίσματος, δερμάτινος βαρδαμάς αρμαδούρου, μουρέλα, ξύλινες καβίλιες ή κέστρες, σιδερένια καβίλια, γάντζος για φίμωμα, κουτσανέλα ή μπαρέτες ή σκαλμίσκοι, μπιγότες ή λοβοί, κ.α.). Τα εργαλεία και ο εξοπλισμός του ιστοράφτη και του αρμαδούρου της συλλογής του ΜΝΝΤΑ είναι κυρίως από την δωρεά Ν. Βλαβιανού – Πρωτέας.

Τα σκάφη με λατίνια για να ταξιδέψουν πρέπει να έχουν όλο τον εξοπλισμό του σταθερού και κινητού εξαρτισμού τους. Πρέπει επίσης να έχουν τον εξοπλισμό που τους επιτρέπει να ταξιδέψουν με ασφάλεια στη θάλασσα.

5. Προϊόντα ή εν γένει υλικά αντικείμενα που προκύπτουν ως αποτέλεσμα της επιτέλεσης/άσκησης του στοιχείου Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς

Το πανί λατίνι είναι το βασικό υλικό αντικείμενο που συνδέεται με το στοιχείο της ναυσιπλοΐας με λατίνι. Ωστόσο, πρέπει να αναφερθεί ότι οι βάρκες ή τα σκάφη που αρματώνονται με λατίνι είναι επίσης υλικά αντικείμενα που προκύπτουν ως αποτέλεσμα της άσκησης της ναυσιπλοΐας με λατίνι. Τα σκάφη αναψυχής είναι είτε μικρές βάρκες, υδραΐκες ή παπαδιές, είτε οζύπρυμνα σκαριά όπως τα τρεχαντήρια. Μία ειδική κατηγορία σκαφών που φέρουν λατίνια είναι αυτά του ναυτοπροσκοπισμού. Πρόκειται για τις δεκάκοπες φαλαινίδες με δύο κατάρτια με λατίνια και τουρκετίνα.

6. Ιστορικά στοιχεία για το στοιχείο Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς (έως 700 λέξεις)

Μέχρι τις δύο πρώτες δεκαετίες του 20ου αιώνα τα βασικά μέσα πρόωσης για τα καΐκια στο Αιγαίο και στο Ιόνιο ήταν τα πανιά. Υπήρχε μία εκτεταμένη τυπολογία ιστοφοριών που περιλάμβανε αρκετά είδη πανιών και σε πολλούς συνδυασμούς. Κάποια από αυτά ήταν επιρροές από άλλες ναυτικές παραδόσεις, όπως το πανί μπούμα που φαίνεται ότι καθιερώθηκε στις ελληνικές θάλασσες τον 19ο αιώνα. Άλλα είδη πανιών υπήρχαν από παλαιότερες εποχές, όπως τα τετράγωνα πανιά ή σταυρώσεις ή πινά, τα οποία απεικονίζονται σε τεκμήρια από όλες τις προηγούμενες ιστορικές περιόδους⁴.

Υπήρχαν επίσης είδη πανιών που φαίνεται ότι δημιουργήθηκαν και αναπτύχθηκαν ειδικά στη Μεσόγειο, όπως η σακολέβα, η ψάθα και το λατίνι. Η σακολέβα είναι ίσως το πιο ιδιόρρυθμο πανί, με τις παλαιότερες παραστάσεις της να προέρχονται

⁴ Casson (1954: 214-219) και Δαμιανίδης (2003: 42)

από τον 3ο αιώνα μ.Χ. Η χρήση της κυρίως σε μεταφορικά, αλιευτικά και σπογγαλιευτικά καΐκια στην Ελλάδα συνεχίστηκε μέχρι και τα μέσα του 20ου αιώνα, όπως μαρτυρούν αρχειακές φωτογραφίες. Η ψάθα είναι ένα τετράπλευρο πανί που θεωρείται ότι δημιουργήθηκε από τον συνδυασμό του τετράγωνου πανιού με το λατίνι, μεταξύ του 17ου και του 18ου αιώνα στη βόρεια Αδριατική. Διαδόθηκε στη συνέχεια σταδιακά σε όλη την Αδριατική, το Ιόνιο, το Αιγαίο και την Τυρρηνική θάλασσα⁵. Τα δύο αυτά πανιά, αν και ήταν παλαιότερα σε ευρύτατη χρήση στην Ελλάδα, σήμερα δεν χρησιμοποιούνται. Αντίθετα, το λατίνι, που ήταν εξίσου διαδεδομένο παλιότερα, έχει βρει νέα εφαρμογή σήμερα, σε μικρά σκάφη αναψυχής και εκπαίδευσης, όπως οι προσκοπικές λέμβοι. Τα λατίνια ή τρίγωνα ιστία⁶ χρησιμοποιήθηκαν σε αλιευτικά, σπογγαλιευτικά και μεταφορικά σκάφη μέχρι και τον 20ο αιώνα. Παλαιότερα ήταν διαδεδομένη η χρήση τους και ως καταδρομικά, πειρατικά και γενικότερα πολεμικά καράβια. Τα σκάφη με ένα ή δύο μεγάλα λατίνια ονομάζονταν στην Ύδρα «λατινάδικα» κατά τον 18ο αιώνα⁷. Επίσης, αναφέρεται ο όρος *λάτις ακάτιος*⁸ για μία βάρκα με λατίνι και δύο μικρότερα βοηθητικά πανιά (φλόκο και μετζάνα).

Το λατίνι, αν και έχει χρησιμοποιηθεί σε πολλά μέρη του κόσμου, θεωρείται το πανί της Μεσογείου, με ευρύτατη όμως χρήση και στην Ερυθρά Θάλασσα. Παλαιότερα υποστηριζόταν ότι το είχαν φέρει στη Μεσόγειο οι Άραβες κατά την εξάπλωσή τους εκεί τον 7ο αιώνα. Οι απεικονίσεις του όμως σε παραστάσεις από τον 2ο έως τις αρχές του 6ου αιώνα μ.Χ. στη Μεσόγειο και ιδιαίτερα στο Αιγαίο⁹ αποδεικνύουν ότι υπήρχε στο χώρο αυτό τουλάχιστον από την ύστερη αρχαιότητα (εικ. 1). Κατά τους βυζαντινούς χρόνους το λατίνι χρησιμοποιήθηκε σε όλα τα είδη πλοίων, εξαπλώθηκε σε όλη τη Μεσόγειο και με τους Άραβες στην Ερυθρά Θάλασσα και στον Ινδικό Ωκεανό.

Από εκείνη την περίοδο έως τον 20ο αιώνα έχει χρησιμοποιηθεί σε πολλές παραλλαγές, σε όλο σχεδόν τον κόσμο και σε όλα τα μεγέθη των σκαφών, ξεκινώντας από τους βυζαντινούς δρόμωτες και τις μετέπειτα γαλέρες, που έφεραν ένα ή δύο μεγάλα λατίνια, μέχρι εμπορικά πλοία του 18ου αιώνα, που ήταν αρματωμένα σε συνδυασμό με τετράγωνα και άλλα τριγωνικά βοηθητικά πανιά. Υπήρχαν αρκετές παραλλαγές του λατινιού ανάλογα με το σχήμα του και με τον τρόπο ανάρτησης του¹⁰. Εκτός από τις παραλλαγές στο σχήμα και τον τρόπο ανάρτησης που αναφέρθηκαν παραπάνω (βλ. Πεδίο 3) μια τρίτη παραλλαγή περιγράφεται και απεικονίζεται από τον Moore¹¹, όπως την είδε στη Θεσσαλονίκη

⁵ Bonino (1993: 57-67), Bonino (1978: 99-101), Marzari (1982: 13-15)

⁶ Παλάσκα κ.ά. (1884:28)

⁷ Κριεζής (1860: 19), Κωνσταντινίδης (1954: 138) σύμφωνα με τον Μιαούλη (1874: 42-43) τα λατινάδικα χτίζονταν στην Ύδρα μετά το 1749.

⁸ Κοτσοβίλλης (1919: 116-117)

⁹ Casson (1954: 216), Pomey (2006: 326-9 και Whitewright (2009:97-104)

¹⁰ Δαμιανίδης (1996: 83-84), Κοτσοβίλλης (1919:113-114) και Πουλιανός (1977:576)

¹¹ Moore (1925: 94)

το 1918. Σε αυτή την παραλλαγή, που δεν διασώζεται σήμερα, το κατάρτι γέρνει αρκετά προς τα πίσω, η αντένα είναι δεμένη σχεδόν στην κορυφή του καταρτιού και κρέμεται μαζί με το πανί πίσω από το κατάρτι (εικ.2).

Στα μεγαλύτερα σκαριά με δύο κατάρτια υπήρχαν ιστιοφορίες που συνδύαζαν λατίνια σαν βασικά διαμήκη πανιά μαζί με τετράγωνα, στραλιέρες και φλόκους¹². Στα μονοκάταρτα με λατίνι επίσης μπορούσαν να αναρτώνται επιπλέον ένα ή δύο τετράγωνα πανιά, μία *τουρκετίνα*, ένας ή δύο φλόκοι και σπανιότερα ένα μικρό κατάρτι στη πρύμνη με ένα πανί *μετζάνα*. Το λατίνι, ωστόσο, χρησιμοποιούνταν και σε μικρές βάρκες ως το ένα και μοναδικό τους πανί.

Τα σκαριά που έφεραν πανιά λατίνια ήταν άλλοτε οξύπρυμνα, όπως τα τρεχαντήρια, τα τσερνίκια, οι τράτες και τα τσερνικοπεράματα, και άλλοτε σκαριά με άβακα στην πρύμνη, όπως οι βαρκαλάδες, οι σκάφες και οι παπαδιές. Στις απεικονίσεις από το δεύτερο μισό του 20ου αιώνα τα σκαριά είναι συνήθως μικρά, φέρουν ένα κυρίως κατάρτι με λατίνι και μικρότερα τριγωνικά πανιά στην πλώρη.

Συνοψίζοντας, το πανί λατίνι αποτελεί τη συνέχεια μιας μακράς ναυτικής παράδοσης που αναπτύχθηκε στους ναυτότοπους και τα λιμάνια σε όλη την Ελλάδα. Μέχρι σήμερα, οι κάτοχοι σκαφών με πανί λατίνι θεωρούν ότι είναι ένα πανί εύκολο στον χειρισμό του και ιδανικό για πλεύσεις στο Αιγαίο και το Ιόνιο, καθώς πλεονεκτεί απέναντι στις ιδιαίτερες τοπικές καιρικές συνθήκες.

7. Η σημασία του στοιχείου της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς σήμερα

α. Ποια είναι η σημασία του στοιχείου Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς για τα μέλη της κοινότητας/τους φορείς του; (όχι λιγότερες από 100-όχι περισσότερες από 300 λέξεις)

Ως στοιχείο άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς το πανί λατίνι είναι συνδεδεμένο με την τέχνη της παραδοσιακής ξυλοναυπηγικής, του ραψίματος των πανιών και του αρματώματος των ιστιοφόρων. Τόσο η κατασκευή και χρήση του πανιού λατίνι όσο και η ξυλοναυπηγική τέχνη, αποτελούν εκφάνσεις παραδοσιακών γνώσεων και τεχνικών των κοινοτήτων του Αιγαίου.

Οι γνώσεις αυτές είναι σε άμεση συνάρτηση με τους τόπους, τις πρώτες ύλες, το κλίμα και την τοπική οικονομία που διαμορφώνουν τους χαρακτήρες και καλλιεργούν τις προσωπικότητες των μελών της κοινότητας.

Τα λατίνια, που σήμερα χρησιμοποιούνται τόσο από ιδιώτες για αναψυχή όσο και ως εκπαιδευτικά εργαλεία κυρίως από συστήματα Ναυτοπροσκόπων, είναι κατάλληλα για την ανάδειξη τεχνικών παραδοσιακής ιστιοφορίας και ιστιοπλοΐας. Επίσης, η εκμάθηση της χρήσης του λατινιού από ενήλικο, εφηβικό αλλά και παιδικό κοινό είναι ένα στοιχείο που τους δένει με τον τόπο τους και τη φυσική και την πολιτιστική κληρονομιά που τον χαρακτηρίζει.

¹² Δαμιανίδης – Λεοντίδης (1992:92), Lescallier (1777: fig.18)

Οι περισσότεροι από τους φορείς επισημαίνουν την ανάγκη μετάδοσης των γνώσεων και τεχνικών γύρω από το λατίνι, ώστε να διαφυλαχθεί η παράδοση, να μεταδοθεί στις επόμενες γενιές και να διατηρηθούν στοιχεία της τοπικής ταυτότητας και της συλλογικής μνήμης κάθε ναυτότοπου. Τα παραπάνω συντελούν στη διαφύλαξη μιας ναυτικής παράδοσης που είναι συμβατή και άρρηκτα συνδεδεμένη με το φυσικό και δομημένο περιβάλλον των τοπικών κοινοτήτων.

β. Ποια είναι η σημασία του στοιχείου της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς για τη σύγχρονη ελληνική κοινωνία; (όχι λιγότερες από 100- όχι περισσότερες από 200 λέξεις)

Σύμφωνα με την εμπειρία της κοινότητας, το λατίνι είναι ιδανικό για πλεύσεις στο μικροκλίμα του Αιγαίου. Η χρήση του αποτελεί κοινωνική πρακτική που στηρίζει την κλιματική ανθεκτικότητα και αειφορία, καθώς έχει μηδενικό ενεργειακό αποτύπωμα και αξιοποιεί στο έπακρο τον άνεμο ως πηγή ενέργειας, ενώ φέρει εμπειρικές γνώσεις αιώνων που συνδέονται με τις ναυτικές ταυτότητες και την συλλογική μνήμη των κοινοτήτων.

Στη σύγχρονη ελληνική κοινωνία η ξυλοναυπηγική απειλείται από κοινωνικοοικονομικές και πολιτισμικές πιέσεις. Βρίσκεται σε ένα μεταίχμιο βιωσιμότητας μετά από τη μείωση των ξύλινων καϊκιών λόγω της επιδοτούμενης καταστροφής των αλιευτικών τα τελευταία 30 χρόνια. Ο επιθετικός ανταγωνισμός στην αγορά σκαφών από πλαστικό και fiberglass, η έλλειψη νέων караβομαραγκών και η απουσία μέτρων υποστήριξης της ξυλοναυπηγικής οδηγεί τα καρνάγια και τα ναυπηγεία σε αφανισμό¹³. Με βάση τα παραπάνω, η διάδοση του πανιού λατίνι και η χρήση του σε παραδοσιακά σκαριά στηρίζει την ξυλοναυπηγική και αποτελεί εναλλακτική πρόταση για την ενίσχυση των τοπικών οικονομιών, την προώθηση ήπιου εναλλακτικού τουρισμού και την ανάπτυξη παραδοσιακών τοπικών δομών σε οικονομικό και πολιτισμικό επίπεδο.

Η χρήση του πανιού λατίνι σε παραδοσιακά σκάφη διατηρεί ζωντανή την παράδοση του ναυτικού πολιτισμού σε λιμάνια και αλιευτικούς όρμους, καθώς συνδέει το σύγχρονο ανθρωπογενές περιβάλλον με τα παραδοσιακά χαρακτηριστικά των ναυτότοπων.

γ. Συμμετείχε και πώς η κοινότητα στην προετοιμασία της εγγραφής του στοιχείου της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς στο Εθνικό Ευρετήριο Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς της Ελλάδας; (όχι λιγότερες από 300, όχι περισσότερες από 500 λέξεις)

¹³ Velentza (2024: 16-18), Φωτοπούλου (2019: 1-8), Κατσάφαρος (2019: 9-12), Δαμιανίδης (2019: 13-18) και Παπαδοπούλου (2019: 19-22).

Ο Σύλλογος Φίλων του Μουσείου Ναυπηγικών και Ναυτικών Τεχνών του Αιγαίου απηύθυνε κάλεσμα σε ιδιοκτήτες σκαφών με πανί λατίνι, ιδιώτες και φορείς, στα πλαίσια ενεργειών διασύνδεσης και δικτύωσης, με στόχο την ανταλλαγή γνώσεων και εμπειριών, αποσκοπώντας στην υποβολή υποψηφιότητας για εγγραφή του στοιχείου στο Εθνικό Ευρετήριο Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς της Ελλάδας. Για τις ανάγκες της καταγραφής των απόψεων των φορέων σε σχέση με το λατίνι, συντάχθηκε ένα ερωτηματολόγιο με τρεις θεματικές ενότητες και 16 ερωτήσεις κλειστού και ανοικτού τύπου, το οποίο και διανεμήθηκε μέσω ηλεκτρονικού ταχυδρομείου. Η πρώτη ενότητα αφορά σε πληροφορίες και τεχνικά θέματα σχετικά με τα σκάφη που φέρουν πανιά λατίνια. Η δεύτερη ενότητα καταγράφει ζητήματα που σχετίζονται με την πλεύση με πανί λατίνι. Η τρίτη ενότητα αφορά στα προτεινόμενα μέτρα για τη διαφύλαξη του πανιού λατίνι τα επόμενα χρόνια στην Ελλάδα. Από τα 33 ερωτηματολόγια που διανεμήθηκαν απαντήθηκαν τα 19.

Ένας ακόμα τρόπος συμμετοχής της κοινότητας στην προετοιμασία της εγγραφής του πανιού λατίνι στο Εθνικό Ευρετήριο Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς είναι η δημιουργία της κλειστής ομάδας με τίτλο *“Καϊκια και βάρκες με λατίνι”* στο μέσο κοινωνικής δικτύωσης Facebook: <https://www.facebook.com/groups/1581935352738931>. Η ομάδα έχει στόχο τη δικτύωση των κατόχων σκαφών με λατίνι, την ανταλλαγή γνώσεων, εμπειριών και υλικού γύρω από το συγκεκριμένο πανί.

Σημαντική υπήρξε η συμμετοχή των συστημάτων ναυτοπροσκόπων στην προετοιμασία της εγγραφής του πανιού λατίνι στο Εθνικό Ευρετήριο Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς. Τα συστήματα ναυτοπροσκόπων, σε πολλά μέρη της Ελλάδας, διαθέτουν 72 δεκάκοπες λέμβους, 8μιση με 9 μέτρα μήκος, πλήρως πιστοποιημένες, που φέρουν δύο άλμπουρα με λατίνια (μεγίστη, ακάτιο) και φλόκο, τις οποίες αξιοποιούν για εκπαιδευτικούς σκοπούς.

Επιπλέον, το πλούσιο μουσειακό και αρχειακό υλικό σχετικά με το λατίνι καθώς και τα τέσσερα σκάφη με πανιά λατίνια που φυλάσσονται στο Μουσείο Ναυπηγικών και Ναυτικών Τεχνών του Αιγαίου στο Ηράκλειο της Σάμου αποτέλεσαν πολύτιμο βοήθημα για τον Σύλλογο Φίλων του Μουσείου Ναυπηγικών και Ναυτικών Τεχνών του Αιγαίου, που ανέλαβε την πρωτοβουλία για την σύνταξη του φακέλου υποψηφιότητας για την εγγραφή του στοιχείου στο Εθνικό Ευρετήριο Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς της Ελλάδας.

8. Διαφύλαξη/ανάδειξη του στοιχείου της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς

α. Πώς μεταδίδεται το στοιχείο της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς στις νεότερες γενιές σήμερα; (όχι λιγότερες από 200, όχι περισσότερες από 300 λέξεις)

Ο πιο άμεσος τρόπος μετάδοσης του στοιχείου στις νεότερες γενιές σήμερα είναι με βιωματικό τρόπο μέσω της προφορικά και εμπειρικά μεταδιδόμενης γνώσης από τους παλαιότερους στους νεότερους. Οι νεότεροι συμμετέχουν στις πλεύσεις με

λατίνι και μαθαίνουν βιωματικά για αυτό μέσα από τις συζητήσεις που έχουν με παλαιότερους χρήστες του λατινιού, οι οποίοι μεταφέρουν τις εμπειρίες τους. Η άτυπη αυτή μορφή εκπαίδευσης που απαντάται ακόμα και σήμερα αντανakλά δομές παραδοσιακής μαθητείας των προηγούμενων αιώνων που παραμένουν ζωντανές μέχρι και σήμερα. Συμπληρωματική γνώση στη βιωματική μάθηση προσφέρει και η επιστημονική βιβλιογραφία για την τυπολογία, τη μορφή και την χρήση των λατινιών.

Τα συστήματα ναυτοπροσκόπων πανελλαδικά παίζουν σημαντικό ρόλο στη μετάδοση του στοιχείου, καθώς διαθέτουν δεκάκοπες λέμβους με πανιά λατίνια για τη συστηματική εκπαίδευση παιδιών, εφήβων και νέων. Οι ναυτοπρόσκοποι κάνουν συχνές ιστιοδρομίες με τα λατίνια τους και συμμετέχουν συλλογικά σε όλες τις εργασίες φροντίδας, συντήρησης και ανανέωσης του εξοπλισμού των λέμβων και των πανιών που διαθέτουν.

Παράλληλα, η μετάδοση του στοιχείου εξακολουθεί να πραγματοποιείται με την επαναχρησιμοποίηση του πανιού λατίνι σε μικρές βάρκες και καϊκια. Στην κατεύθυνση αυτή συμπεριλαμβάνεται και η διάσωση από το Μουσείο Ναυπηγικών και Ναυτικών Τεχνών του Αιγαίου τεσσάρων βαρκών και καϊκιών που αρματώθηκαν κατά τις εργασίες αποκατάστασής τους με λατίνια. Δύο από αυτά, το τσερνικοπέραμα Μεταμόρφωση και το περαματάκι Μινάβρα, βρίσκονται εν πλω και θα κάνουν επιδεικτικούς πλόες στον θαλάσσιο χώρο μπροστά από το Μουσείο.

β. Μέτρα διαφύλαξης/ανάδειξης του στοιχείου της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς που έχουν ληφθεί στο παρελθόν ή που εφαρμόζονται σήμερα (σε τοπική, περιφερειακή ή ευρύτερη κλίμακα) (όχι λιγότερες από 200, όχι περισσότερες από 300 λέξεις)

Σε ό,τι αφορά τις προτεραιότητες του Μουσείου Ναυπηγικών και Ναυτικών Τεχνών του Αιγαίου ως προς τη διαφύλαξη του στοιχείου, σημειώνεται ότι στη συλλογή του περιλαμβάνονται τέσσερα σκάφη που φέρουν πανιά λατίνια σε διάφορες παραλλαγές. Αυτά συμπληρώνονται και από άλλα εκθέματα, όπως άλλα πανιά και εξαρτήματα ιστιοφόρων, εργαλεία αρμαδούρου και ιστιοράφτη, καθώς και καταγραφές προφορικών μαρτυριών για το λατίνι και τα άλλα παραδοσιακά πανιά, αλλά και οπτικοακουστικό υλικό που σχετίζεται με τις πλεύσεις με παραδοσιακά πανιά, όπως το λατίνι. Το υλικό αυτό εν μέρει εκτίθεται στο Μουσείο ενώ υπάρχει και σημαντικό υλικό που διαφυλάσσεται στις αποθήκες και στα αρχεία του Μουσείου. Αντίστοιχα, στις συλλογές διαφόρων ναυτικών μουσείων στην Ελλάδα εκτίθενται μοντέλα καϊκιών, πλοιογραφίες με σκάφη που φέρουν λατίνια και άλλα σχετικά εκθέματα.

Παράλληλα, ιδιώτες που είναι κάτοχοι σκαφών με πανί λατίνι δικτυώνονται μεταξύ τους και προάγουν την ιστιοπλοΐα με λατίνι στους ναυτότοπους όπου ζουν. Η δημιουργία της ομάδας “Καϊκια και βάρκες με λατίνια” στο Facebook έχει στόχο να

πλαισιώσει αυτή την άτυπη δικτύωση των φορέων πανελλαδικά και να ενισχύσει την ανταλλαγή γνώσεων και εμπειριών, αλλά και αναγκών γύρω το λατίνι και την πλεύση με αυτό το πανί.

Επίσης, ετησίως διοργανώνονται συναντήσεις και αγώνες επίδειξης ξύλινων ιστιοπλοϊκών σκαφών με διάφορους τύπους ιστιοφορίας, ανάμεσά τους και με λατίνια, όπως είναι τα «Καπετανέικα» στη Νάουσα της Πάρου, που διοργανώνονται κάθε Σεπτέμβριο, και ο Διεθνής Αγώνας Κλασσικών και Παραδοσιακών Σκαφών στις Σπέτσες, συνήθως κάθε Ιούνιο, όπως επίσης και το Galaxidi Islands Regatta.

γ. Μέτρα διαφύλαξης/ανάδειξης που προτείνεται να εφαρμοστούν στο μέλλον (σε τοπική, περιφερειακή ή ευρύτερη κλίμακα) (όχι λιγότερες από 300 όχι περισσότερες από 500 λέξεις)

Σε τοπική κλίμακα πρέπει να υποστηριχθούν προσπάθειες αναβίωσης της ιστιοπλοΐας με λατίνι στα νησιά και τις παραλιακές περιοχές. Ιδιαίτερα όσον αφορά τους ναυτοπρόσκοπους, θα πρέπει όλα τα συστήματα να διαθέτουν εν ενεργεία σκάφη που να ταξιδεύουν με λατίνια.

Επίσης, οι τοπικοί ναυτικοί και ιστιοπλοϊκοί όμιλοι πρέπει να ενθαρρυνθούν και να υποστηριχθούν, ώστε να αρματώσουν μικρά παραδοσιακά σκάφη με λατίνια και να λειτουργήσουν τμήματα για εκπαίδευση παιδιών, νέων και ενηλίκων πάνω στην ιστιοπλοΐα με λατίνι.

Σε περιφερειακή κλίμακα πρέπει να υποστηριχθεί η επικοινωνία των φορέων με στόχο την ανταλλαγή εμπειριών και γνώσεων από τον ένα τόπο στον άλλο και τη μεταφορά τεχνογνωσίας. Αυτό μπορεί να επιτευχθεί με συναντήσεις και κοινές ιστιοδρομίες ή/και αγώνες σκαφών με λατίνια στις οποίες να προωθείται η τέχνη της κατασκευής, της αρματωσιάς και της πλεύσης με το λατίνι.

Σε ευρύτερη εθνική κλίμακα να γίνει συγκέντρωση και καταγραφή πληροφοριών σχετικά με την κατασκευή του λατινιού. Αυτό μπορεί να επιτευχθεί μέσω της συλλογής προφορικών μαρτυριών στα πλαίσια χρηματοδοτούμενων ερευνητικών προγραμμάτων προφορικής ιστορίας και λήψης συνεντεύξεων από ιστορράφτες και ανθρώπους που έχουν ταξιδέψει με λατίνια, μέσω ψηφιακών καταγραφών και λήψεων βίντεο, καθώς και πειραματικών εργαστηρίων γύρω από την κατασκευή του πανιού. Οι καταγραφές πρέπει να είναι εύκολα προσβάσιμες σε όποιον ενδιαφέρεται. Σε αυτή τη δράση μπορεί να διαδραματίσει συντονιστικό ρόλο το Υπουργείο Πολιτισμού και να συνεργαστούν τα τοπικά Ναυτικά Μουσεία. Επίσης, τεχνικό συντονιστικό ρόλο θα μπορούσε να διαδραματίσει το Μουσείο Ναυπηγικών και Ναυτικών Τεχνών του Αιγαίου, που διαθέτει ήδη σημαντικό επεξηγηματικό υλικό για την κατασκευή και χρήση του λατινιού. Η τεχνική γνώση της κατασκευής και της χρήσης του πανιού λατίνι πρέπει να διαδοθεί για να μπορεί εύκολα κάποιος να το κατασκευάσει και να το χρησιμοποιήσει χωρίς αμφιβολίες.

Σε εκπαιδευτικό επίπεδο είναι αναγκαίες οι δράσεις ευαισθητοποίησης γύρω από το στοιχείο στην πρωτοβάθμια και τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, και ιδιαίτερα σε σχολεία των νησιωτικών περιοχών με εκπαιδευτικά προγράμματα ή και πλεύσεις με πανί λατίνι, όπου αυτό είναι εφικτό.

Είναι αναγκαίο το λατίνι, πέρα από τη χρήση του για λόγους αναψυχής ή εκπαιδευτικούς, να συνδεθεί με την αγορά, τους κατασκευαστές, και τους προμηθευτές υλικών, ώστε να τονωθεί η εμπορική του αξία. Πρέπει να δοθούν κίνητρα, με τη μορφή επιδοτήσεων και διευκολύνσεων για την κατασκευή πανιού λατίνι αντί συμβατικού πανιού ή άλλου μέσου πρόωσης.

Παράλληλα, η διαφύλαξη του στοιχείου οφείλει να πραγματώνεται και σε θεσμικό/νομοθετικό επίπεδο, μέσω ρυθμίσεων για την οικονομική διευκόλυνση των ανθρώπων που θέλουν να έχουν σκάφος με παραδοσιακό πανί λατίνι, ως προς τα κόστη του ελλιμενισμού των σκαφών τους, την επιδότηση της μετατροπής ενός ξύλινου παραδοσιακού σκάφους σε ιστιοφόρο με λατίνι, καθώς και την ελάφρυνση της φορολογίας των ξύλινων παραδοσιακών σκαφών με λατίνι.

9. Βασική Βιβλιογραφία

Ελληνική Βιβλιογραφία

Δαμιανίδης, Κ., Λεοντίδης Τ., 1992, *Τα Ελληνικά Ιστιοφόρα Καϊκια του 20ου αιώνα*, εκδόσεις Γαβριηλίδης, Αθήνα.

Δαμιανίδης, Κ., 2003, Ελληνικά Άρμενα, *Πρακτικά Επιστημονικής Συνάντησης “Ο αέρας πηγή ζωής κίνησης και καθαρισμού”*, 15-17 Δεκεμβρίου 2000, Μουσείο Ελληνικής Λαϊκής Τέχνης / Φίλοι Μ.Ε.Λ.Τ., Αθήνα, σελ. 41-50

Δαμιανίδης, Κ., 1996, *Ελληνική Παραδοσιακή Ναυπηγική*, Πολιτιστικό Ίδρυμα Ομίλου Πειραιώς, Αθήνα.

Δαμιανίδης, Κ., 2019, Οι επιπτώσεις της επιδοτούμενης καταστροφής των αλιευτικών σκαφών και μελλοντικές προοπτικές, *Επιστημονική Εσπερίδα “Ξύλινα αλιευτικά καϊκια: διάσωση και αναβίωση”*, διοργανώθηκε από το Σπουδαστήριο Πολεοδομικών Ερευνών του ΕΜΠ, την Ελληνική Εταιρεία Περιβάλλοντος και Πολιτισμού και το Σύλλογο Φίλων Μουσείου Ναυπηγικών και Ναυτικών Τεχνών Αιγαίου, Μάιος 2019, ΕΜΠ-Κτίριο Αβέρωφ, Δημοσιεύματα Σπουδαστηρίου Πολεοδομικών Ερευνών του ΕΜΠ, εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα - Θεσσαλονίκη, σελ. 13-18.

Κατσάφαρος, Κ., 2019, Ζητήματα πολιτικής κατά τη διαχείριση της αλιευτικής δραστηριότητας και των παραδοσιακών ξύλινων αλιευτικών σκαφών, *Επιστημονική Εσπερίδα “Ξύλινα αλιευτικά καϊκια: διάσωση και αναβίωση”*, διοργανώθηκε από το Σπουδαστήριο Πολεοδομικών Ερευνών του ΕΜΠ, την Ελληνική Εταιρεία

Περιβάλλοντος και Πολιτισμού και το Σύλλογο Φίλων Μουσείου Ναυπηγικών και Ναυτικών Τεχνών Αιγαίου, Μάιος 2019, ΕΜΠ-Κτίριο Αβέρωφ, Δημοσιεύματα Σπουδαστηρίου Πολεοδομικών Ερευνών του ΕΜΠ, εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα - Θεσσαλονίκη, σελ. 9-12.

Κοτσοβίλλης, Γ.Ι., 1919, *Περί εξαρτισμού των πλοίων*, Βιβλιοθήκη Ιστορικών Μελετών (2η έκδοση), Σύρος.

Κριεζής, Γ. Δ., 1860, *Ιστορία της νήσου Ύδρας προ της Επανάστασης του 1821*, Πάτρα.

Κωνσταντινίδης, Τ.Π., 1954, *Καράβια Καπετάνιοι και Συντροφοναύται (1800-1830)*, Αθήνα.

Μιαούλης, Α.Α., 1874, *Ιστορία της Νήσου Ύδρας*, Αθήνα.

Παλάσκας, Λ., Κουμελά, Α. και Φιλίππου, Ι., 1884, *Ονοματολόγιον Ναυτικόν*, Αθήνα.

Παπαδοπούλου, Κ., 2019, Η υποχρέωση διάσωσης των ξύλινων αλιευτικών καϊκιών και η ταυτόχρονη υποχρέωση διάσωσης της ελληνικής πολιτιστικής κληρονομιάς, *Επιστημονική Εσπερίδα “Ξύλινα αλιευτικά καϊκια: διάσωση και αναβίωση”*, διοργανώθηκε από το Σπουδαστήριο Πολεοδομικών Ερευνών του ΕΜΠ, την Ελληνική Εταιρεία Περιβάλλοντος και Πολιτισμού και το Σύλλογο Φίλων Μουσείου Ναυπηγικών και Ναυτικών Τεχνών Αιγαίου, Μάιος 2019, ΕΜΠ-Κτίριο Αβέρωφ, Δημοσιεύματα Σπουδαστηρίου Πολεοδομικών Ερευνών του ΕΜΠ, εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα - Θεσσαλονίκη, σελ. 19-22.

Πουλιανός, Α.Ι., 1977, *Θαλασσινά Πλεούμενα, Λαογραφικά Ικαρίας Γ' τομ.*, σελ. 525-595.

Φωτοπούλου, Σ.-Β., 2019, Οι επιπτώσεις της επιδοτούμενης καταστροφής των αλιευτικών σκαφών και μελλοντικές προοπτικές, *Επιστημονική Εσπερίδα “Ξύλινα αλιευτικά καϊκια: διάσωση και αναβίωση”*, διοργανώθηκε από το Σπουδαστήριο Πολεοδομικών Ερευνών του ΕΜΠ, την Ελληνική Εταιρεία Περιβάλλοντος και Πολιτισμού και το Σύλλογο Φίλων Μουσείου Ναυπηγικών και Ναυτικών Τεχνών Αιγαίου, Μάιος 2019, ΕΜΠ-Κτίριο Αβέρωφ, Δημοσιεύματα Σπουδαστηρίου Πολεοδομικών Ερευνών του ΕΜΠ, εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα - Θεσσαλονίκη, σελ. 13-18.

Ξένη Βιβλιογραφία

Bonino, M., 1993, The distribution of Crafts of Eastern Traditions in Italy and the Development of the “Vela al terzo”, *proceedings “The evolution of wooden shipbuilding in the Eastern Mediterranean during the 18th and 19th centuries”*, Athens, pp. 58-67.

- Bonino, M., 1978, Archeologia e traduzione navale tra la Romagna ed il Po, Ferrara.
- Casson, L., 1954 The sails of the Ancient Mariners, *Archaeology* 7/4, 1954 σελ. 214-219.
- Lescallier, D., 1777, *Vocabulaire des termes de Marine*, Paris.
- Marzari, M., 1982, *Il Bragozzo, storia della tipica barca da pesca dell' Adriatico*, Milan.
- Moore, A., 1925, *Last Days of Masts and Sails*, Oxford, 1925
- Velentza, K. 2024. Traditional Shipbuilding on the Island of Samos, Greece: Recording the Tangible and Intangible Data. *International Journal of Nautical Archaeology*, open access, p.p. 1-26, accessible at: <https://doi.org/10.1080/10572414.2024.2342281>
- Whitewright, R. J., 2009, The Mediterranean Lateen Sail in Late Antiquity, *The International Journal of Nautical Archaeology* 38.1: 97-104.

10. Συμπληρωματικά Τεκμήρια

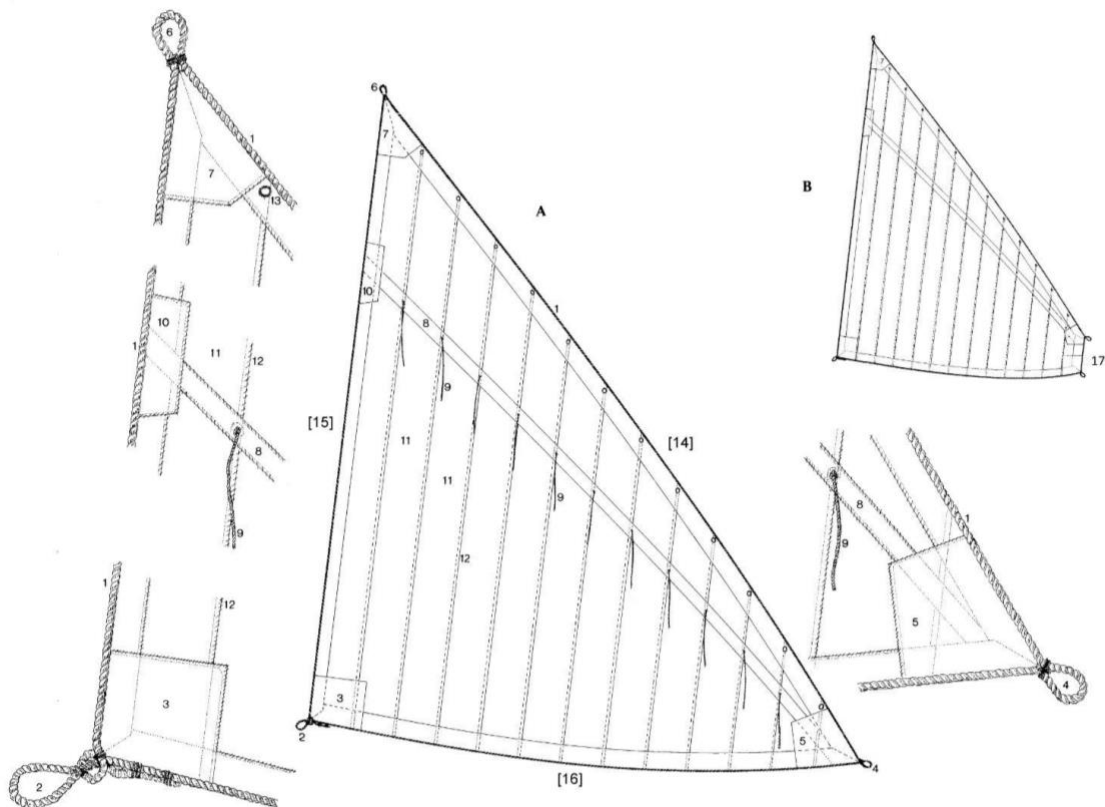
- 1/ Διαδικτυακός χάρτης με τις τοποθεσίες όπου εντοπίζονται βάρκες, καΐκια και ναυτοπροσκοπικές λέμβοι με πανί λατίνι. Διεύθυνση (my google maps): https://www.google.com/maps/d/viewer?mid=1R5rcdvZM2noo6JbwpQ0odPCdqR_7A3U&usp=sharing

2/ Γλωσσάρι όρων σχετικών με το λατίνι

αετός :	η πίσω (πρυμιά) πλευρά του λατινιού
αρματώνω :	τοποθετώ πάνω στο καϊκι ό,τι σχετίζεται με την ιστοφορία (άλμπουρα, ξάρτια, πανιά και σχοινιά για το χειρισμό τους)
αϊτάντης :	σκοινί ή παλάγκο με το οποίο αναρτάται το επάνω άκρο της αντένας του λατινιού από το κατάρτι.
άλμπουρο :	ο ιστός, το κατάρτι
αντένα :	μακρύ ξύλινο κοντάρι, συνήθως από κυπαρίσσι, από το οποίο αναρτάται το πανί και το οποίο στηρίζεται με σκοινί από το κατάρτι
αντένα πανιού :	του η πλευρά του πανιού που αναρτάται από την αντένα
απλές :	ζευγάρι σκοινιών ή παλάγκων που δένονται στο πρυμνιό τμήμα της αντένας του λατινιού και τη συγκρατούν από το παραπέτο, κόντρα στη δύναμη του ανέμου. Λέγονται και σούστες ή κερούχοι.
γραντί :	σκοινί που είναι ραμμένο περιμετρικά ή σε ορισμένες πλευρές ενός πανιού προκειμένου να ενισχύσει τις αντοχές του
μαντάρι αντένας:	της σκοινί (με ή χωρίς παλάγκο) με το οποίο ανεβαίνει και κατεβαίνει η αντένα πάνω στο κατάρτι
μαντάρι πανιού :	του σκοινί (με ή χωρίς παλάγκο) με το οποίο σηκώνεται το λατίνι κατά μήκος της αντένας
μισολάτινο :	λατίνι σχήματος τραπεζίου του οποίου η μικρή πλωριά πλευρά δένεται πάνω στο κατάρτι
μούδα :	οριζόντια σειρά από κοντά σκοινιά, τα τσαμαντάλια, ραμμένα πάνω στο πανί, που χρησιμοποιούνται για να μαζεύεται και να δένεται το τμήμα του πανιού που μειώνεται
μπάνιο :	σκοινί ή παλάγκο με το οποίο δένεται το μπροστινό άκρο της αντένας, στο πλωριό τμήμα του καϊκιού
ντρότσα ή τρότσα :	σκοινί που περισφίγγει και συγκρατεί την αντένα πάνω στο κατάρτι
ξάρτια :	σκοινιά του σταθερού εξαρτισμού που σταθεροποιούν το επάνω άκρο του καταρτιού
όρτσα :	η πλεύση προς την κατεύθυνση του ανέμου
ποδάρι ποδίσκος:	ή η μικρή πλευρά προς την πλώρη του λατινιού σχήματος τραπεζίου
πόδι :	σκοινί με το οποίο δένεται το μπροστινό άκρο του λατινιού όταν αυτό έχει ποδάρι ή ποδίσκο

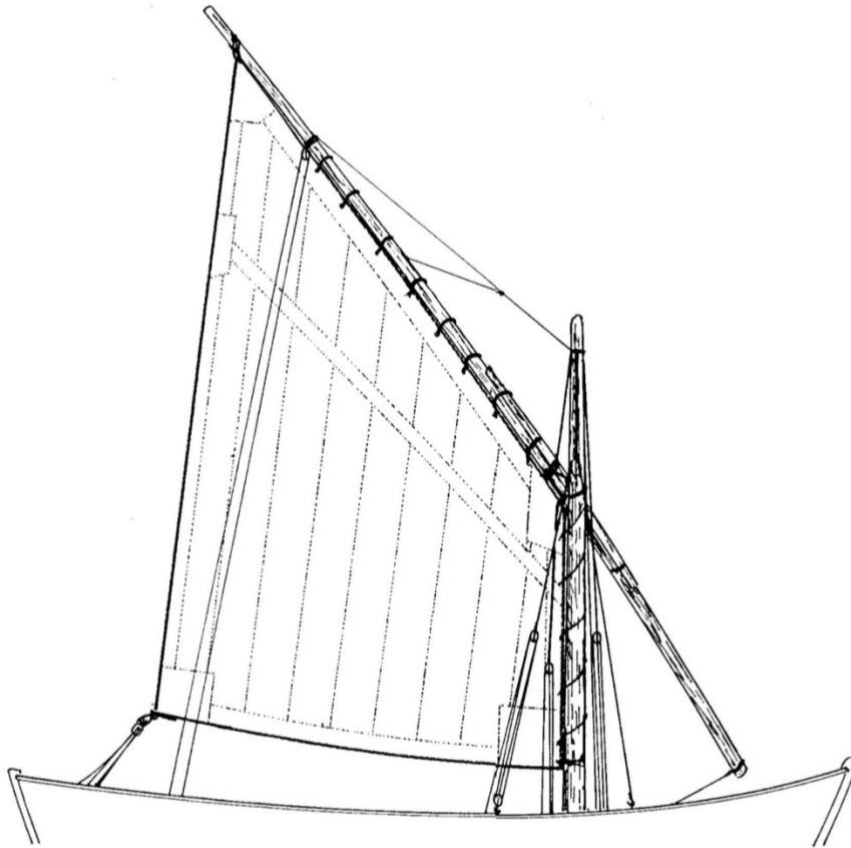
πόδωμα σκοτάμι:	ή το σκοτάμι, η κάτω πλευρά του λατινιού
πορτούζια :	ενισχυμένες τρύπες στην επάνω πλευρά του λατινιού, από τις οποίες αναρτάται το πανί επάνω στην αντένα, με σκοινί ή με χαλκάδες
σκότα :	σκοινί δεμένο στην ελεύθερη κάτω γωνία του πανιού και με το οποίο γίνεται ο χειρισμός του ανάλογα με την κατεύθυνση του ανέμου
στρογγύλια :	η καμπυλότητα του σκοταμιού (κάτω πλευράς) και της αντένας (επάνω πλευράς) του λατινιού
τσαμαντάλια :	σκοινάκια ραμμένα στο πανί για το δέσιμό του κατά το μουνδάρισμα
φύλλο :	η πίσω πλευρά του λατινιού, ο αετός, και η λωρίδα του υφάσματος

3/ Σχέδια

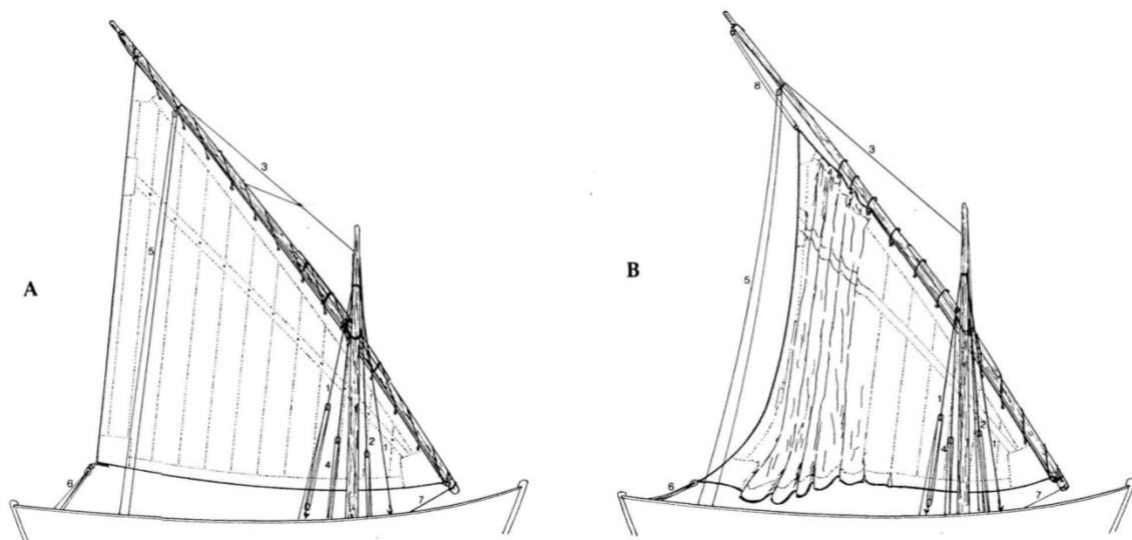


Σχέδιο 1: Παραλλαγές του λατινιού: Α λατίνι τριγωνικού σχήματος, Β λατίνι με ποδίσκο // Στοιχεία κατασκευής του λατινιού: 1 γραντί, 2 γάσα σκότας, 3 καπλαμάς (ενίσχυση) της σκότας, 4 γάσα για το πόδι, 5 καπλαμάς (ενίσχυση), 6 γάσα της τσουντας, 7 καπλαμάς (ενίσχυση) της τσουντας, 8 μούδα, 9 τσαμαντάλια, 10 καπλαμάς μούδας, 11 φύλλα, 12 μπουκουρέλο (ραφή), 13 πορτούζι, 14 πλευρά της

αντένας ή γραντί, 15 πλευρά του φύλλου ή αετός, 16 σκοτάμι ή πόδωμα, 17 ποδάρι ή ποδίσκος (σχέδια: Σωτήρης Τρίκας)



Σχέδιο 2: το μισολάτινο, παραλλαγή του λατινιού, έχει σχήμα τραπέζιο με 'κομμένο' όλο το τμήμα μπροστά από το κατάρτι και την πλωριά πλευρά του, που ονομάζεται καταρτάς, μόνιμα δεμένη πάνω στο κατάρτι. (σχέδια: Σωτήρης Τρίκας)



Σχέδιο 3: παραλλαγές του τρόπου ανάρτησης του λατινιού: παραλλαγή A το λατίνι δένεται πάνω στην αντένα με σχοινί περασμένο μέσα από πορτούζια που

βρίσκονται κατά μήκος της επάνω πλευράς του, παραλλαγή Β το τμήμα του πανιού που βρίσκεται πίσω από το κατάρτι αναρτάται με μεταλλικούς μετακινούμενους κρίκους (χαλκάδες) από την αντένα και ανοίγει σαν κουρτίνα πάνω της. Στοιχεία εξαρτισμού: 1 μαντάρι της αντένας, 2 ξάρτι, 3 αϊτάντης, 4 ξάρτι, 5 απλή, 6 σκότα, 7 μπάνιο, 8 μαντάρι του πανιού (στην παραλλαγή Β)

(σχέδια: Σωτήρης Τρίκας)

11. Στοιχεία συντάκτη του Δελτίου και ημερομηνία υποβολής

Όνομα: **Κωνσταντίνος Δαμιανίδης**

Ιδιότητα: Αρχιτέκτων, Δρ. Ιστορίας της Ναυπηγικής, Πρόεδρος ΔΣ Συλλόγου Φίλων ΜΝΝΤΑ

Διεύθυνση: Μαραθόκαμπος, Σάμος τκ: 83102

Τηλ. 6974-769-225

e-mail: kostasdamia@gmail.com

Όνομα: **Ελένη Στεφάνου**

Ιδιότητα: Δρ. Αρχαιολόγος – Μουσειολόγος, Γραμματέας ΔΣ Συλλόγου Φίλων ΜΝΝΤΑ

Διεύθυνση: Εμμανουήλ Μπενάκη 43, Εξάρχεια, Αθήνα, τκ: 10681

Τηλ. 6945-450-418

e-mail: stefanoueleni@gmail.com

Όνομα: **Γιώργος Τζαβάρας**

Ιδιότητα: Αρχιτέκτονας, μέλος του Συλλόγου Φίλων ΜΝΝΤΑ

Διεύθυνση: Β. Βουλγαροκτόνου 62, Αθήνα τκ: 11473

Τηλ. 6944-292-108

e-mail: geortzavaras@gmail.com

Όνομα: **Σοφία Γιωτοπούλου**

Ιδιότητα: Φοιτήτρια Αρχαιολογίας και Ιστορίας της Τέχνης, μέλος του Συλλόγου Φίλων ΜΝΝΤΑ

Διεύθυνση: Φανερωμένης 40, Αθήνα τκ:15562

Τηλ. 6978228197

e-mail: giotosof@gmail.com

12. Τελευταία συμπλήρωση/επικαιροποίηση του Δελτίου